

Türk Kadınının Siyasî Haklarını
kazanışının 50. yıldönümü nedeniyle

ATATÜRK VE KADIN HAKLARI *

“Bir uygarlığın seviyesini ölçmek
isterseniz, derhal kadınlarının hayatı-
na bakınız. Stuart Mill”

BURHAN GÖKSEL

Atatürk İnkılâbı ve Kadın Hakları Konusuna Genel Bakış:

“Atatürk İnkılâbı”nın, Türkiye’yi her konuda yeniliklerin yaratıldığı, yepyeni bir çağa ulaştırdığı gerçektir. Atatürk İnkılâbının birer parçası olan her inkılâp, sosyal bünyemizde kökten değişmelerin kaynağı olmuştur. Kötü olan, geri olan her kurum, her inanış ve davranış atılmış ve onun yerine en iyisi, en iyisi, en doğrusu, en çağdaşı ve uygar olanı oturtulmuştur. Ashında Atatürk’e göre “İnkılâp” deyiminin tarifi de budur.

Atatürk İnkılâbı, derinlemesine incelendiği zaman, yapılan değişikliklerin en fazlasının “Türk Kadını”na düştüğü görülür. Ancak, bu konunun değerlendirilmesi, yalnızca Türk tarihinin akışı ve Türk sosyal bünyesinin içinde yapıldığı takdirde onun gerçek kıymetini ve seviyesini lâıkiyle anlamaya imkân bulunamaz.

Yaşadığımız dünyada toplumlar “gelişmiş, az gelişmiş veya gelişmekte” gibi sınıflara bölünmektedir. Bunların her birinde kadının durumu ve toplumun sosyal bünyesindeki yeri başka başkadır. Diğer toplumlarda kadının yeri ve hakları Türk kadınınkı ile birlikte değerlendirildiği zaman, “Atatürk İnkılâbını ve Atatürk’ü Türk Milleti’nin en tutucu insanının bile daha iyi tanıması, takdir etmesi ve hatta kafası ve gönlündeki yersiz düşünce ve duyguları uzaklaştırması mümkündür.

Böyle bir ölçme ve kıyaslama sonuçlarının yalnız kendi kamuoyumuza duyurulması ile yetinmeyip bütün dünyaya iletilmesi, anlatılması lâızdır. İşte Türk kadınının siyasî haklarının verilmesinin 50. yıldönümü bize bu millî vazifeyi yapabilmemiz için en iyi şansı ve fırsatı vermektedir.

* Bu yazı, yazarın “Yaşadığımız yüzyılda Türk kadınının yeri” adlı -yayımlanmamış- araştırmasının bazı bölümlerinin özeti olarak hazırlanmıştır.

Türk kadınına verilen hakların gerçek seviyesini yalnız yaşadığımız çağın toplumları ile birlikte değerlendirmek de bize doğruyu tam olarak veremez. Onu ancak insanlık tarihi içerisinde çok gerilerden gelerek incelediğimiz takdirde tam ve görkemli şekliyle canlandırmış oluruz.

Bu çok yönlü tetkiklerin sonunda da, Türk kadınının “Atatürk İnkılâbı”nın kendisine getirdiklerinin sahibi olmasını bildiği, Atatürk’ün “İnkılâpçılık” ilkesi ile iyi değerlendirdiği ve kullandığı kanısına varırız. Kadınıımız böylece ve yalnız bu inkılâba lâayık olmakla kalmamış, kuvvetli ve müşfik bir ana, gerçek bir eğitimci ve nihayet yurduna karşı sorumluluklarını yerine getirmede erkeğinin en güçlü ve emin destek ve ortağı olma niteliklerini de yeni kuşaklara aktarmada büyük bir hüner göstermiştir.

Toplumumuzun yarısı kadındır. Bir millette kadının ulaştığı seviye ne ise o milletin seviyesi de odur. Bizi tanımak, değerlendirmek, hakkımızda çeşitli alanlarda karar vermek isteyen dış âlem elbette ki evvelâ, Stuart Mill’in dediği gibi kadınıımıza bakacaktır.

Çoğu zaman, başka milletlerin bizi yanlış tanıdıklarından, hatta hakkımızda iyi olmayan duygular taşıdıklarından, daha açık bir deyimle sevilmediğimizden yakınırız, üzülrüz.

Uzun bir hayat tecrübesi, özellikle başka ülkelerdeki izlenimlerim bana önce Türk kadını ve onun haklarını, sosyal seviyesini gerçek düzeyi ile tanıtamadığımız kanısını vermektedir. Aslında buna “yanlış tanımak” da diyebiliriz. Halbuki bu hatayı düzeltmek, Türk kadınının ve diğer bir deyimle de “Atatürk İnkılâbı”nı ve Türkiye’yi tanıtmak için çıkan pek çok fırsatı kullanmakla buna mani olabilirdik.

Büyük Atatürk’ün yarattığı muhteşem inkılâbın tek ve ana gayesi ve uygulamalardaki stratejisinin asıl fikri “Milletimizi batı uygarlığı seviyesinin üzerine çıkarmak” olduğunu biliyoruz. O, bu amaçla giriştiği bir seri operasyonda, gerçekleştirdiği bütün inkılâplarda daima önceliği Türk kadınına verdiği görülür. Kadınıımızın kültür seviyesini yükseltmeyi, evinin içinde ve dışında sahip olması gereken ve lâayık olduğu bütün haklarını kendisine teslim etmeyi ve onun her yönüyle çağdaşı olduğu başka ülkeler kadınlarının da üzerinde görmeyi arzuladığı bir gerçektir.

Atatürk’ün yaşamı boyunca üzerinde durduğu, incelediği, daima geliştirici değişmeler yaptığı “Kadın Hakları”, yeni ve milletlerarası ifadesiyle “Kadın Hakları ve Statüsü” konusu insanın doğuşundan bu yana üzerinde pek çok durulmuş bir mevzudur.

19. yüzyıl sonuna kadar, her düzeydeki insan topluluğunda “kadın ve erkek eşitliği” yani kadın hakları konusu üzerinde tartışmalar ve ilmî çalışmalar pek belirgin değildir. Olanlar da yereldir. 20. yüzyılda ise, teknikteki terakkiler özellikle iletişim vasıtalarındaki gelişmeler ve insanlığın geçirdiği dünya harpleri konuyu daha yaygın ve daha şumullü hale getirmekle kalmamış, onu “milletlerarası” ortama da sokmuştur. Önceleri konu daha ziyade kadın düşünürlerin, yazarların, sosyal bilimcilerin tartışma ve mücadele mevzuu iken süratle genişlemiş, genelleşmiş, böylece de kişisel çabaları yavaş yavaş birleştiren kurum ve dernek gibi kuruluşlarda ele alınmaya başlanılmıştır. Resmî sıfatı olmayan kadın kuruluşları (N.G.O. - None Government Organization)'nın her tarafta ve her gün daha kuvvetlendiği, sert mücadelelerin ve hatta bu uğurda ölümlerin bile olduğu görülmüştür. Daha sonra kendi ülkelerinde birleşen, federe hale gelen kadın kuruluşlarının, kendi ülkeleri içerisindeki çabalarını, millî sınırlar dışına çıkararak, diğer ülkelerdeki aynı yola başkoyan insanlarla, teşekküllerle işbirliği yaparak güçlerini arttırmaya başladıkları dönem gelir.

Birleşmiş Milletler Döneminde Kadın Hakları ve Statüsü

İkinci Cihan Savaşının sonuna doğru, 24 Ekim 1945 de, bizim de kurucuları arasında bulunduğumuz, “Birleşmiş Milletler” Teşkilâtı kurulur. Teşkilâtın çalışmasını düzenliyen “Antlaşma-Charter”¹ 10 Aralık 1948 de kabul edilir (Okullarımızda Birleşmiş Milletler Anayasası diye öğretilmektedir) Birleşmiş Milletler Antlaşmasının daha ilk maddelerinde “cinsiyet ayırımı gözetilmemesi” işaret edilir. Gerek bu milletlerarası belge ve gerekse daha sonra yayımlanan “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”² kadın hakları (Statüsü) mevzuunu artık millî olmaktan çıkarır. Ulusların müşterek malı, derdi konusu haline getirir ve Birleşmiş Milletler çatısı altına sokar.

Uzun yıllar gerilerden -Kişisel manevî bir sebeble- başlayan araştırmalarım boyunca, kadın hakları ve statüsü mevzuu hakkında Birleşmiş Milletler Teşkilâtının kuruluşundan itibaren, adedi pek çok olan, gerek genel kurul ve gerek tali ihtisas komisyonlarında yapılan tartışmaları, alınan kararları okudukça duygulanırım ve gözlerim yaşarır. Satırlar arasında adeta Atatürk'ümüzü görürüm. Sanki o toplumlarda meşhur ve

¹ Charter of the United Nations and Statue of the International Court of Justice. (Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Milletlerarası Adalet Divanı Statüsü). United Nations. Newyork.

² Universal Declaration of Human Rights. United Nations. Newyork. (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi)

tipik pozlarıyla ayağa kalkmış bir elinde sigarası ve bir eli cebinde keskin bakışları ile kadın hakları konusu üzerinde yapılması gerekenleri dikte eder gibi gelir bana. Bu hassasiyetimin hoş görülmesini diliyorum. “Tarih boyunca dünyada kadın nedir? Türk’te kadın nedir? (İslâmiyetten evvel ve sonra) ve nihayet Atatürk’te kadın nedir?” konularına eğilip de hele bu alanda Atatürk’ü iyi tanıyabildikten sonra, bugünün dünyasında konuyu en bilimsel şekilde inceleyenlerin uzun tartışmalar sonunda vardıkları sonuçlarla mukayese edebilen her Türk’ün hatta her insanın bu duyguya, bu ruh haletine kapılmaması imkânsızdır.

Birleşmiş Milletler, önce bir kavram karışmasını önlemek için konuya tek bir ad vermiştir. “Kadın Hakları ve Statüsü”. Artık bizim de bu mevzu üzerinde çalışırken bu resmî terimde birleşmemiz lâzımdır.^{3 4 5 6}

Artık “Kadın Hakları ve Statüsü” mevzuu genişlemesine bir bilim dahidir. Artık yalnız resmî olmayan kuruluşlar (N.G.O.) ve onların federatif çalışmalarının da ötesinde devletçe, devletlerin resmî kademelerince koordine edilen ve üniversite çevrelerince araştırmalar yapılan bir bilim konusudur.

Birleşmiş Milletlerin dünya barışı ve birliği için ön planda tuttuğu bu konu her yıl çeşitli komisyonlarda ve genel kurulda veya dünyanın çeşitli yerlerinde yapılan kongre, seminer ve konferanslarda etraflıca incelenir. Kadını ve kadının hakkını dünya çapında korumak için kararlar alınır. Üye devletler bu kararları yakından takip ederler. Gerekenleri uygar bir dünyada yaşamıya hak kazanmış toplum görünebilmek için yasalar haline getirirler, uygulamaya korlar ve bu faaliyetlerini büyük bir gösterişle ilan ederek kendilerini, kendi uygarlık düzeylerini tanıtmaya çalışırlar.

Birleşmiş Milletler, bu faaliyetlerini daha yoğun ve çekici hale getirmek, işlerlik kazandırmak maksadıyla 1975 yılını “Uluslararası Dünya Kadın Yılı” olarak kabul etmiş ve Meksika Devlet Merkezi New Mexico şehrinde bütün dünya milletlerinin katılımıyla 19 Haziran - 2 Temmuz 1975 arasında “1975 Milletlerarası Dünya Kadın Yılı Konferansı” ile daha

³ Bakınız: Law and Statüs Women in international Sym. Columbia Human Rihgt Rev., 1977.

⁴ Dr. Romy Medeiros de Fonaca. Law and the Status of Women. Edited by the Humea Rihgts Law Review, Columbia University School of Low, 1977.

⁵ Doçent Dr. Ülker Gürkan, “Ev Kadınlarının Hak ve Sorumlulukları”, 1975.

⁶ Muslih Fer “50 Yılda Türk Kadını”, Türkiye Üniversiteli Kadınlar Derneğinde açık oturum konuşması. Ayyıldız Matbaası Ankara.

ileri ve canlı çalışmalara yönelmiştir⁷. Bu konferansa 133 ülkeden beşbine yakın delege ve izleyici katılmıştır. Bizim delegelerimizin de katıldığı konferans çalışmaları sonunda 219 paragraflı bir "Dünya Eylem Planı" kabul edilerek yayınlanmıştır. Bu plana göre, gelecek 10 yılda (1975-1985) üye devletlerin "Kadın Hakları ve Statüsü" konusunda yapmaları gereken hususlar teferruatıyla gösterilmiştir⁸.

Yine bu kararlar arasında 1985 yılında İkinci Büyük Konferansın toplanması, bu 10 yıllık dönem ortasında 1980 de toplanacak bir konferansla 5 yılda yapılanların incelenmesi de bulunmakta idi. Nitekim bu amaçla "Birleşmiş Milletler Kadın Hakları ve Statüsü Komisyonu" Şubat 1980 de Kopenhag'da genel bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferans da çalışmaları sonunda 217 maddelik bir beyanname neşretmiştir^{9 10 11}.

Gerek 1975 deki New Mexico Konferansında, gerekse 1980 Konferansı tutanakları, alınan kararları, yayınlanan bildirileri dikkatle incelersek Dünya Devletlerindeki kadın hakları ve statüsü için varılan hedefler ve gelecek için beklenenlerin çoğunun büyük ve rahmetli Atatürk tarafından 1938'in gerilerinde Türk kadınına lâyük gördüğü, gerçekleştirmek için çaba harcandığı meseleleri içerdiği veya ona yaklaştığını görürüz.

Yukarıda sözünü ettiğim "Kadın 10 Yılı" sonunda yapılması gereken "1985 İkinci Milletlerarası Dünya Kadın Konferansı"nın Afrika'da Kenya Devletinin Merkezi Nairobi'de 12-26 Temmuz 1985 tarihinde yapılması kararı alınmıştır¹².

Bu makalede amacımız Birleşmiş Milletler Teşkilâtının, velevki "Kadın Hakları ve Statüsü" konusunda olsun faaliyetlerini size anlatmak değildir. Ama, nasıl ki endüstricinin, tüccarın, imalâtçının malını, ürününü tanıtmak için panayırlar, özellikle milletlerarası fuarlar büyük imkânlar veren bir pazarlama ve tanıtmaya sahası ise, günümüz dünyasında sosyal ve siyasî faaliyetlerin sergilenme, tanıtılma, anlatılma ve inandırma, yani bir

⁷ Emel Doğramacı. Meksika'da Kadınlar Yılı Konferansı. Makale. Milliyet Gazetesi, 17 Ağustos 1975.

⁸ Meeting in Mexico, World Confererence of International Women's Year 1975. United Nations. N.Y.

⁹ World Conference of the United Nations Decade For Women. Equality, Development and Peace United Nations. A/Coup. 94/19.

¹⁰ Report Of the World Conference Of The United Nations Decade For Women: Equality, Development And Peace. Copenhagen. 14 to 30 July 1980. U.N. Newyork. 1980.

¹¹ Ka-De-Fe (Kadın Dernekleri Federasyonu) Dergisi. Haziran 1981 - Sayı: 18.

¹² Decade Note. Convention on the Elimanations of Deseriminations Against Women. 4 April 1984. Un (Vienna).

kelime ile propaganda alanı da bu gibi milletlerarası çalışmalardır. Bu faaliyetlere katılanların ülkelerinin başarılarını, gayretlerini başkalarına tanıtılabilmek için çok ciddi hazırlıklar yaptıkları toplantıları dikkatli ve bir sistemli izledikleri ve bu yolda büyük emekler ve masraflar harcadıkları bilinmektedir. Meselâ, 1980 Kopenhag ara toplantısına 145 ülkeden 1326 delege katılmıştır. Bunların arasında dünyaca tanınmış çeşitli meslek dallarının ünlüleri vardır. Siyaset ve bilim otoriteleri vardır. Konferansa katılan milletler kendi kadın hak ve statülerini tanıtılabilmek için broşür, kitap olarak 3 milyon sayfadan fazla dağıtım yapmışlardır.

İncelemelerimin bana verdiği kanaata göre, bu toplantıları, konferanslara katılan ülkelerin hepsinden çok ve hepsinden fazla bizim değerlendirmemiz lâzımdır. Atatürk İnkılâbını, bilhassa Atatürk'ün Türk Kadın Hakları ve Statüsünde yaptıklarını elbirliği ile bu çok elverişli ortamlarda tanıtma, sergileme ve inandırma vazifesini yapmalıyız.

5 Aralık 1984 bizim için çok büyük bir hareketin 50. yıldönümüdür. Türk kadınına seçme ve seçilme hakkının bundan daha 50 yıl evvel verildiğini ve bunu sağlayan Atatürk'ün bu alanda da nice büyük ve ileri görüşlü bir inkılâpçı olduğunu Türk milletinin uygarlık düzeyinin, genellikle zannedildiği gibi, gerilerde değil aksine çok ilerilerde bulunduğunu bilene ve bilmeyene anlatmak için önümüze gelen bu fırsatı iyi kullanmalıyız. Kişi, dernek, federasyon ve nihayet parlamento ve hükümet kademeleri bu konuda süratle elele verip hazırlanmalıdır. Bu kongrelere katılan devlet ve delege adedinin fazlalığı dikkate alınarak, genel kurulda her ülkenin temsilcisine ancak 15 dakikalık konuşma şansı verilebilmektedir. İşte bu konuşmayı yapacak sözcümüzün -ki mutlaka kadın olmalıdır- öylesine süzülerek seçilmesi lâzımdır. Bu sözcümüz yine öyle hazırlanmalıdır ki, bu kısacık 15 dakika bize 15 seneleri, 15 yüzyılları kazandırabilsin.

Tüm tanıtıcı basın ve yayın organlarını, Atatürk inkılâbını ve Türkiye'nin davalarını (Meselâ Yunanlılar, Rumlar bu vesilelerle mutlaka Kıbrıs konusunu, Ermeniler de kendi davalarını sergilemeye hazır dırlar) iyice anlatacak gibi en azından İngilizce, Fransızca, Rusca, Arapça ve Çince hazırlanmış en değerli tanıtma eserleri kabil olduğu kadar fazla miktarda -Şahsen bu gibi topluluklara katılanların bu tür yayınları kapıştıklarına şahit olduklarına inanıyorum- zamanında ve yerinde hazır bulundurulmalıdır.

Atatürk kadın hakları ve stütüsü konusunu sadece millî bir mesele olarak görmemiştir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra onu süratle milletlerarası alana götüren ilk insan Atatürk'tür. Yukarıda sözünü ettiğim

milletlerarası ilişki ve çalışmaların hemen hemen ilki Türkiye’de yapılmıştır. Atatürk 22 Nisan 1935 de İstanbul’da Beylerbeyi Sarayında “Milletlerarası Kadın Kongresi”nin toplanması için imkânlar hazırlar, kongreyi himayesine alır. Dünya çapında ünlü kadınların ve yazarların toplanmasına da vesile olan kongreye gönderdiği telgrafta “Siyasî ve içtimaî hakların kadın tarafından kullanılmasının, beşeriyetin saadeti ve prestiji bakımından elzem olduğuna eminim” der. Bu vesile ile Türk kadınlığının, Dünya kadınlarıyla ilişkilerinin alacağı şekli de “Türk kadınının Dünya kadınlığına elini vererek dünya barış ve güveni için çalışacağına emin olabilirsiniz” sözleriyle tayin ve tesbit eder¹³.

Türk kadın hakları ve statüsünün tarihi gelişme seyri Orta Asya’da İslâmiyetten evvel ve daha sonra da İslâm dinine girdikten sonraki yıllarda ilginç bir yol takip eder. Anadolu’ya yerleşmemizden sonra komşularımızla ve daha ileri yıllarda da Avrupa ile temasa gelişimizin konu üzerindeki etkileri de enteresandır. Yazı başlığımızın çerçevesi içinde kalabilmek için bu alandaki çalışmalarımı buraya geçirmek yerine derinlemesine araştırma yapmak isteyenlere yararlı olacak, bazı kitap isimlerini vermekle yetineceğim^{14 15 16 17 18 19 20 21}.

Atatürk ve Türk Kadın Hakları konusunda Atatürk dönemine girmeden evvel bu dönemin gerisinde Türk Kadın Hakları konusunda özellikle 20. yüzyılın başı ve İkinci Meşrutiyetten sonra batılı ve çağdaş anlamda filiz halinde fikirler ve bazı uygulamaların bulunduğunu belirtmek lâzımdır. Ama hepsi çok sınırlıdır. Konuya değinmek isteyenler de yeterince cesur olamazlar.

İlk kadın derneğimizin 1908 de kurulduğu, kadınıımızın ev dışında çalışma hayatına ancak biçki yurtlarında Birinci Cihan Savaşında girdiği, cephedeki erkeklerden boşalan yerlerde posta telgrafta iş aldığı, Türk kız çocuğuna okuma hak ve mecburiyetini veren “Tedrisat-ı İptidaiye Nizamnamesi” nin 1913 de kabul olunduğu, kızlarımızın yüksek öğrenime

¹³ Utkan Kocaturk. “Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri” Turhan Kitabevi, s. 99.

¹⁴ Kemal Savcı, “Cumhuriyetin 50. Yılında Kadın” Ankara 1973.

¹⁵ Tezer Taşkıran, “Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları” Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973.

¹⁶ Enver Ziya Karal “Atatürk’ten Düşünceler” T.T.K. Basımevi, 1956.

¹⁷ Afet İnan, “Atatürk ve Kadın Haklarının Kazanılması”, İstanbul, 1969.

¹⁸ Hamza Eroğlu, “Türk İnkılâp Tarihi”, İstanbul 1982.

¹⁹ Samiha Ayverdi, “İbrahim Efendi Konağı” İstanbul Fetih Derneği.

²⁰ Lady Montague, “Şark Mektupları” Ahmet Refik, 1933.

²¹ Mukaddere Taşçıoğlu, “Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri”

ilk adımı ancak 1914 de attığı, evlenme konusunda devletin hukuksal karışmasına imkân veren "Aile Hukuku Beynamesi"nin 1917 de çıkarıldığı dikkate alınır ise Atatürk dönemine bu alanda çok kısır olarak gireceğimizi anlamış oluruz.

Atatürk Döneminde Türk Kadın Hakları ve Statüsünde İnkılâp (Cumhuriyette Türk Kadını)

Türk tarihinde sosyal en büyük değişimler ve hızlı gelişmelerin Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının 19 Mayıs 1919 da Samsun'a çıkmasıyla başladığı hepimizin ve dünya tarihçilerinin kabul ettiği bir hakikattir.

Türk İstiklâl Savaşı; sadece bir memleketin çeşitli bölgelerine başka başka düşman ordularının yaptıkları işgallerde ve bazı iç hareketlerde ülkeyi kurtarmak için girilmiş bir seri askerî operasyonlar topluluğu değildir. Ulusların tarihinde büyük savaşlar olmuştur, üstün düşmanlarla harb eden ve muzaffer olan ordular vardır. Ama bu hareketlerin hepsi sadece birer askerî operasyondur.

Toplumların tarihinde, yönetimde ve sosyal hayatta değişiklikler, inkılâplar yapılmıştır. Bunlardan bazıları kanlı, hem de çok kanlı olmuştur. Sonuçta galip gelen inkılâpçının dayandığı sosyal felsefe ne ise onun gerekleri yerine getirilmiştir.

Cemiyetlerin yaşam düzeninde ekonomi büyük etkindir. Uygulanan ekonominin temel sistemlerindeki değişimler topluma yeni bir yön verir, sosyal hareketlerle de birleşerek yeni bir düzen kurulur.

Bizim İstiklâl Savaşımız ve Atatürk İnkılâbı bu değişik yönlü işleri birleştiren bir hareketler topluluğu veya kompleksidir. Dikkat olunursa görülür ki, Mustafa Kemal Paşa'nın eyleminde "Evvelâ askerî alanda düşmanı yenelim, sonra saltanatı yıkalım, ekonomimizi düzeltelim daha sonra da rejimimizi değiştirir inkılâbımızın bölümleri olan sosyal reformları da ele alırız" gibi bir sıralama görülemez. O, hepsine birden ve uygun ölçülerde el atar. İşte bu davranış, bu tutum Atatürk'ün liderlik vasfının diğer bütün liderlerden değişik temel farkıdır. Buna bazı örnekler verebiliriz.

Yunanlılar 20 Temmuz 1921'de Eskişehir'den doğuya yani Sakarya istikametinde hareket geçmişlerdir. Ünlü Sakarya Savaşlarının kokusu gelmektedir. O Sakarya Savaşı ki, hazırlık safhası ve uygulama dönemi ile Mustafa Kemal için de, Türkiye için de bir "hayat memet" veya "yaşam, ölüm" mücadelesidir.

Ülke ve millet işte böylesine karmaşık, ciddi ve buhranlı bir dönemi yaşarken, sanki tamamen normal bir barış havası içindeymişcesine Mustafa Kemal Türkiye'deki öğretmen kuruluşlarının temsilcilerini Ankara'ya çağırır. Bugünkü Millî Eğitim Şûrası anlamına gelen Türkiye Muallimler Kongresini toplar. Tarih 16 Temmuz 1921 dir. Hazırladığı "Eğitim ve Öğretim Reformu" planını burada sergiler, tartışır ve kararlar haline getirir. Geleceğin Türkiye'sinin kız ve erkek çocuklarına, kadın ve erkek tüm insanına verilmesi gereken millî terbiyenin, eğitim ve öğretimin esaslarını tesbit eder. Böylece bu ilk kongre dolayısıyla Türk kadın haklarının gelecekte alacağı şekli (statüyü) de Millî Eğitime yaslanmış olarak ilk kez tayin eder^{22 23}.

Atatürk Türk kadın hakları üzerinde yeniliklere el attığı zaman, karşısında tam ve koyu bir taassubun bulunduğunu ve kadına verilecek haklar için en sert tepkileri gösterecek bir kitlenin var olduğunu bilmektedir. Böyle bir ortamda ve mücadele hayatının en kritik devresinde bile eyleme geçmek cesaretini gösterir. Meselâ; elde Osmanlılardan kalma bir Seçim Kanunu vardır. Bu yasa ve Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuz 20 bin nüfusa bir milletvekili seçilmesini emreder. İstiklâl Savaşı sürmektedir. Erkeklerin çoğu cephede askerdir. İstenir ki, kadınlar da vatandaş sayılsın, bu rakamın içine girmiş olsunlar. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne kanun teklifi getirilir²⁴.

Görüşmelerde Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in önerisi kızılca kıyameti koparır. Halbuki tasarı "Kadına Seçim Hakkı Verilmesi" değildir, sadece kadının Türk vatandaşı sayılması önerisidir.

İşte böyle bir toplulukta ve çok kısa bir zaman süresi içinde "Kadın İnkılâbı"nın doğuşu ilginçtir ve değerlendirilmesi çok güç bir atılımdır.

Diğer taraftan Mustafa Kemal ülkenin muhtelif yerlerindeki gezileri sırasında, özellikle kadınlara ve öğretmenlere hitabeder. Kadın hakları konusu üzerinde görüşlerini açık bir dille kamu oyuna duyurmaktan çekinmez.

Bugün Türk kadınının sahibi olduğu için çok övündüğümüz "Atatürk Kadın İnkılâbı" nı Atatürk'ün konuşmalarında ortaya koyduğu ilkelere göre ayrı başlıklar altında incelemeyi yararlı buluyorum:

²² Mukaddere Taşçıoğlu, Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri.

²³ Burhan Gökse, "Atatürk ve Türk Çocuğunun Eğitim ve Öğretimi", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 71, Ağustos 1973.

²⁴ Afet İnan, "Atatürk ve Kadın Haklarının Kazanılması", İstanbul, 1969.

I. Atatürk'ün "Kadın ve Türk Kadın Hakları" anlayışı.

Atatürk'ün kendine özgü bir kadın anlayışı vardır. Bugün Dünya aydınlarının birleştiği ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtının yaymağa çalıştığı ileri düzeydeki görüşe daha o zaman sahip bulunmaktadır²⁵.

1923 de İzmir'deki konuşmasında şöyle der: "Şuna inanmak lâzımdır ki, dünya üzerinde gördüğümüz herşey kadının eseridir".

Mustafa Kemal'in Türk kadını hakkındaki anıları çok gerçekçidir. Kuşkusuz ki, eylemleri de bu görüşlere yaslanmaktadır. Ancak konuya giriş noktası çok dikkat çekicidir. Ondaki Türk kadını için yerleşmiş olan en kuvvetli fikrin "Türk kadınının dünya kamuoyunda yanlış hem de çok yanlış tanıtıldığı" meselesi olduğu anlaşılıyor. Eylemlerinin planlanma ve uygulanmasında bu acı gerçeğin verdiği duygu ve görüşlerin büyük etken olduğunu görmekteyiz. O, bu yanlış imajı değiştirme mücadelesiyle beraber, Türk kadınının bilim, ahlâk, sosyal konularda gelişmesi ve ekonomik hayatta hemen erkeğinin yanısıra eşit koşullarda yer almasını istemektedir. Bunu gerçekleştirecektir. Atatürk'ün seri halde inkılâplar yaptığı bu dönemde Türk kadın hakları üzerindeki görüşlerini ifade eden ilginç konuşmaları da olmuştur. 1923 de der ki:

"Bizim sosyal toplumumuzun başarısızlığının sebebi kadınlara karşı gösterdiğimiz ilgisizlikten ileri gelmektedir. Yaşamak demek faaliyet demektir. Bundan dolayı bir sosyal toplumun bir organı faaliyette bulunurken diğer bir organı işlemezse bu sosyal toplum felçlidir".

Ekim 1925 de şöyle der:

"Türk kadını dünyanın en münevver, en faziletli ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır siklette değil, ahlâkda, fazilette ağır, vakur bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi, Türk'ü zihniyetiyle, pazuıyla muhafaza ve müdafaaya kadir nesiller yetiştirmektir. Milletin menbaı, hayat-ı içtimaiyesinin (Sosyal yaşamının) esası olan kadın ancak faziletkâr olursa vazifesini ifa edebilir. Herhalde kadın çok yüksek olmalıdır. Burada, Fikret merhumun cümlece malûm olan bir sözünü hatırlatırım: "Elbette sefil olursa kadın, alçalır beşer".

Yine Mayıs 1925 de der ki: "Kadın denilen varlık bizatihi (kendisi) yüksek bir varlıktır. Onun yoksulluğu olamaz. Kadına yoksul demek onun bağrından kopup gelen bütün beşeriyetin yoksulluğu demektir. Eğer beşeriyet bu hâlde ise, kadına yoksul demek reva görülebilir (yakıştırılabilir)."

²⁵ Utkan Kocatürk, "Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri", s. 94-99.

“Hakikat bu mudur? Eğer kadın dünyada çalışan, muvaffak olan, zengin olan, maddî ve manevî zengin insanlar yetiştirmiş ise ona yoksul sıfatı verilebilir mi? Verenler varsa onlara nankör denilse doğru olmaz mı? Türkiye anlamınca kadın bütün Türk tarihinde olduğu gibi bugün de en muhterem mevkide, herşeyin üstünde yüksek ve şerefli bir mevcudiyettir”²⁶.

Atatürk de bir Türk anasının eseridir. Bir Türk kadınının çocuğu olarak dünyaya gelmiş olmaktan daima övünç duyar. Ama O'nun Türk kadını ile yakından ve elele, içiçe işbirliği yapması, çalışması İstiklâl Savaşında olmuştur. Türk kadını için gerçek yargılara bu mücadelenin içinde geniş kapsamı ile ulaşmıştır. Bu nedenle öncelikle İstiklâl Savaşımızdaki kadın hareketlerine bakmak çok isabetli olur.

2. İstiklâl Savaşımız ve Türk Kadını:

İstiklâl Savaşımız, stratejilerin deyimi ile bir “Topyekûn savaş”dır. Bu savaş doktrininin dünya orduları için örnek olan ilk uygulamasıdır. Dünya üzerinde kadın, erkek, çoluk çocuk, yaşlı ve genç bütün insan gücü ile topluca yönetilen, bütün ekonomik kaynakların bir elden kullanıldığı bir modern savaştır. Topyekûn savaş kadın ve erkeği bir düzeyde görür ve kullanır. İkinci Dünya Savaşı ve daha sonraki mahallî savaşlar hep böyle uygulanmıştır. İşte Atatürk'ün yönettiği İstiklâl Savaşımız bu tür savaşların ilki ve örneğidir.

Gazi Mustafa Kemal, İstiklâl Savaşını yönetirken güç aldığı ve yaslandığı Türk kadını ve Türk anasını hiç unutmamış, vefa duygusunu daima belirtmiştir. 21 Mart 1923 de Konya'da Kızılay'ın kadın kollarına şöyle hitap eder:

“Dünyanın hiç bir yerinde, hiç bir milletinde Anadolu köylü kadınının fevkinde kadın mesaisi zikretmek imkânı yoktur. Erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat menbalarını kadınlarımız işletmiştir. Memleketin esbab-ı mevcudiyetini (varlığının nedenlerini) hazırlayan kadınlarımız olmuş ve kadınlarımız olmaktadır. Kimse inkâr edemez ki, bu harpte ve ondan evvelki harplerde milletin kabiliyet-i hayatiyesini (yaşam yeteneğini) tutan hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odun, kereste getiren, mahsulâtı (ürünleri) pazara götürerek paraya kalbeden (çeviren), aile ocaklarının dumanını tütüren, bütün bunlarla beraber sırtıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla, yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak soğuk demeyip cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep o ulvî ve

²⁶ Enver Ziya Karal, “Atatürk'ten Düşünceler”, 1956.

fedakâr, o ilahî Anadolu kadınları olmuştur. Binaenaleyh hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle ebediyen taziz ve takdis edelim.

Kadınlarımızın bu fedakârlığına kadınlarımızın bu kadar hizmetine erkeklerden hiçbir yerde geri kalmayan ehliyetlerine rağmen, düşmanlarımız ve Türk kadının ruhunu bilmeyen sathi nazarlar kadınlarımıza bazı isnadatta bulunmaktadır. Kadınlarımızın hayatı atilane (tembelce) yaşadıklarını, ilm ile irfan ile münasebetleri bulunmadığını, hayat-ı medeniye (uygar yaşam) ve hayat-ı içtimaiye (sosyal yaşam) ile alakâdar olmadıklarını, kadınlarımızın herşeyden mahrum kaldıklarını, onların Türk erkekleri tarafından, hayattan dünyadan, insanlıktan kâr-u kış' den (çalışıp kazanmaktan) uzak tutulduğunu söyleyenler vardır. Fakat hakikat-i hâl (gerçek durum) böyle midir? Şüphesiz ki, Türk kadını bu surette görmek Türk kadını görmemektir... İşte ilk tashih edilecek hata ve ilk ilân edilecek hakikat buradadır.

Daha selâmetle, daha dürüst olarak gideceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadını mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadını ilmi, ahlakî, içtimai, ve iktisadî hayatta erkeğin seriki (iş arkadaşı), muavin ve müzahiri yapmaktır”.

Bu sözler yalnız bir gönül borcu ve minnetin belirtisi değildir. Geçmişimizden gelen, kadın erkek ayrıcalığının da yok edilmesi kararının kesin ifadesidir. Atatürk yalnız bu sözlerle değil, yaşamı boyunca övdüğü ve övündüğü Türk kadınının İstiklâl Savaşında yaptıklarından bazı örnekleri tarih sayfalarından buraya aktarmakta yarar vardır. Türk kadını Türk silâhlı kuvvetlerinde hizmete elindeki silahla ve gönüllü olarak, döğüşerek ve kan dökerek, şehitler vererek girmiş ve analık göreviyle beraber bu vazifesini de en sert koşullar içerisinde başarmıştır.

Cephe gerisindeki bütün cephane, yaralı ve hasta, ikmal maddelerinin taşınması Türk kadınının sırtına ve kağnisına yüklenir. Ulus Meydanındaki kadın heykeli işte bu Türk kadınının simgesidir.

Bu geri hizmetlerin dışında elinde silahı cephelerde milis (Gerilla) savaşı yapan pek çok bacımız, anamız vardır. 1919 da Yunanlılar Aydın'a girerken bir anne tüfeğini kapar, ileri atılır. Bu davranışı pek çok erkek ve kadın takip eder. Ayşe, Emine ve Seher isimli savaşçılar tarihe geçmiş gerçek Türk kadın savaşçılarıdır.

Güney cephesinde bir müfrezede döğüşen Tayyar Rahmiye, Fransızlara karşı savaşırken şehit düşer. Gördesli Makbule 1921 de

evlendiğinin ertesi günü kocası ile beraber bir çete kurarlar, dağa çıkarlar. Makbule de Yunanlılarla savaşırken şahâdete erer. İzmit Cephesinde takım kumandanı Erzurumlu Fatma'yı da görürüz. Hele Büyük Millet Meclisi tutanaklarına geçen ve kendisine İstiklâl madalyası ve tuğgeneral rütbesi verilmesi teklif edilen bir Nezahat kızımız vardır. Onun öyküsünü Millet Meclisi'nin 30 Ocak 1921 tarihindeki tutanaklara göre kısaca almadan geçemeyeceğim²⁷.

Bursa Milletvekili Emin Bey şöyle bir önerge vermiştir:

“Çeşitli harp cephelerinde özellikle Gördes ve İnönü meydan muharebelerinde çarpışmalara katılmış ve her an erlere bazen subaylara bile gayret veren 70. Alay Kumandanı Hafız Halid Bey'in kızı Nezahat Hanım'a ilk İstiklâl Madalyasının verilmesini ve bu teklifin umumî heyetin tasdikine arz edilmesini rica ederim... Efendim! Bu Nezahat hanım denilen küçük hanım sekiz yaşında öksüz kalmış, babasının da başka kimsesi olmadığı için Umumî Harp'te çeşitli cephelerde bu çocuk babasının kucagında büyümüştür... Bu çocuk kendi eliyle yüzden fazla düşman öldürmüştür. Ne zaman bir erin, bir subayın sarsıldığını görürse hemen yanına koşar (Haydi beraber çarpışalım) der. Babasında ufak bir çekinme görse (Aman baba hiç üzülme, annem öldü, ama seni de vururlarsa ben yetim kalmam, bana millet bakar) diyerek teşvik eder. Bu çocuk herhalde mükafatlandırılmalıdır. İlk kez İstiklâl madalyasını bu çocuğa verirsek büyük bir kadirşinalık gösteririz. Şunu arz edeyim, bütün askerlerimiz ona Türk Jean d'Arc'ı adını vermişlerdir.”

Daha sonra yapılan tartışmalarda Nezahat'ın kahramanlığı kabul edilmiş olmasına rağmen 12 yaşında olması, bhusus bir kız olması sebebiyle ne madalya, ne askerî rütbe verilmemiş, sadece “Büyüdüğü zaman ceyizini sağlayacak bir hediye takdimi” ne karar alınmıştır.

1919 da başlayan Millî Mücadelemizde kadınlarımızın canla başla nasıl savaştıklarına, kan döktüklerine, nasıl gazi ve şehit olduklarına dair sadece birkaç örnek vermiş bulunuyoruz. Dünya askerî tarihi incelenirse bu biçimde ve ölçüde cephelerde erkeği ile beraber döğüşen kadın savaşçılara ilk defa bizim tarihimizde rastlanır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Türk kadınına Türk ordusu saflarında resmen ve üniformalı olarak yer veren ilk generaldır, ilk askerdir. Bu konuda da bir yaratıcıdır.

²⁷ Tezer Taşkıran, “Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları”, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973.

İstiklâl Savaşında kendisiyle fikir arkadaşlığı yapan, karargâhında vazife alan Halide Edip Adıvar'a askerliğin ilk basamaktaki rütbesini "Onbaşı" lığı tevcih eder. Bu olay da silahlı kuvvetlerimiz için çok tarihseldir. Türk kadınının askerliği ve ordu bünyesinde hizmeti bir Atatürk direktifi ve ilkesidir.

1930 da İzmir Kız Öğretmen Okulu'nda, kendi karşısında "kadın, erkek eşitliği" üzerinde görüşme yapılırken kızlarımızın askerlik görevi üzerinde şu sözleri söyler:

"Bugün için Türk kadınının askerlik yapması söz konusu olmasa bile, bütün kızlarımızın vatan ve milletin yüksek menfaatlerini her suret ve vasıta ile müdafaa ve muhafaza edebilecek kabiliyette yetiştirilmelerinin millî terbiyede esas olması, kız çocuklarımızın buna göre bedenî ve fikrî ve hissi terbiyeye tabî tutulması lâzımdır"²⁸.

Bu direktiften sonra kız öğrencilere de o sırada orta ve yüksek öğretimde okutulan "Askerliğe Hazırlık dersleri" mecburî ders olur. Erkek arkadaşları gibi bu derslerin dışında silahlı eğitime ve yaz kamplarına katılırlar. İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra, savaşan bütün ordularda görülen silahlı kadın kuruluşlarının temel fikri de böylece Atatürk'e aittir. Fakat 1935 de İstanbul'da yapılan "Dünya Kadınlar Kongresi"nde, Dünya basın temsilcilerinin "Türk kadın hakları" konusunda sorularını cevaplandırır. Tanınmış bir Avrupalı kadın yazarı kendisine yönelttiği "Anladığımıza göre Türk kadınının bir çok hakları verilmiştir. Bunu görmekten memnunuz. Acaba bu kadın-erkek eşitliğini askerlik konusuna kadar getirecek misiniz?" sorusunu şöyle cevaplar:

"Ben aslında Türk erkeklerinin de savaş yapmalarına taraftar değilim. Yurdumuzun da, cihanın da barış içinde yaşaması, siyasetimizin mihveridir. Ancak Türkiye'nin savunması söz konusu olursa, kadınlarımızın da erkeklerin yanında yeniden daha bilinçli ve tümüyle yer alacaklarına emin olmalıyız. İstiklâl Savaşımız bunun en yakın misalidir"²⁹.

III. Atatürk'ün kadının eğitim ve öğretimi ile kültürünün gelişmesi üzerindeki görüşleri ve bu konudaki eylemleri:

Atatürk'ün yaptığı inkılâpta öncelik verdiği konu, kuşkusuz ki millî eğitimidir. Ancak Millî Eğitim derken kız, erkek Türk çocuğunu birbirinden ayırmayı hiç düşünmez³⁰. Mart 1922 de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni

²⁸ Mustafa Baydar, "Atatürk ve Devrimlerimiz", İş Bankası Yayını, 1974.

²⁹ İslâm Ansiklopedisi, 10. Cüz, M.E.B., 1960.

³⁰ Vasfi Bingöl, "Atatürk'ün Millî Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları", T.D.K. 1970.

açış söylevinde: “Kadınlarımızın aynı öğretim derecelerinden geçerek yetiştirilmelerine önem verilmesi” nden bahseder.

Ağustos 1924’de yine şöyle konuşur: “Erkek ve kız çocuklarımızın aynı surette bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyelerinin amelî olması mühimdir”

Atatürk, Türk kadınıni yetiştirip ev dışı hayata çıkarmaya çalışırken onun en önemli görevinin “analık” olduğunu da unutmaz. Kızlarımızın yetişmesinde din faktörünün engel olamayacağına inanmaktadır. Der ki: “Düşmanlarımız bizi dinin tesiri altında kalmış olmakla itham ve tevekkuf ve inhitatımızı (alçalmamızı) buna atfediyorlar. Bu hatadır. Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir... Kadın ve erkek ilm ü irfani aramak ve nerede bulursa oraya gitmek ve onunla mücehhez olmak mecburiyetindedir.... Türk hayat-ı içtümâyesinde kadınlar ilmen, irfanen ve diğer hususlarda erkeklerden kat’iyyen geri kalmamışlardır.”

Bu sözler ve görüşler, Türk kadınının toplumsal yaşamını kökünden değiştirerek Türkiye’de kendisine lâyük olan yeri alabilmesi için genel bir direktiftir³¹. Türk kızına böylece bütün okulların, bütün mesleklerin kapıları erkek çocuklarla aynı koşullarda açılmaktadır.

Atatürk, işin fikrî hazırlığını tamamladıktan sonra hemen yasalâştırma dönemine girer. Türk kız ve erkek çocuklarının bir arada ve çağdaş biçimde eğitimini ve sosyal alandaki pek çok inkılâplara da imkân sağlayan 3 Mart 1924 gün ve 430 sayılı “Tevhid-i Tedrisat” (Öğretimin Birleştirilmesi) kanununu çıkarır^{32 33}.

Diğer taraftan Türk kızlarına da öğretim eşitliğinin sağlanabilmesi için 20 Nisan 1924’de Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’nun 87. maddesi değiştirilerek “İlköğretim zorunluğu” getirilir.

Mustafa Kemal, çok eski yıllardan beri alfabemizin zorluğunu ve değiştirilmesini düşünmektedir. Arap harfleri ile büyük kitlemizi okutmağa imkân bulunmayacağını bilir ve yazı inkılâbını getirir. Böylece okutulmaya olanak bulamayan Türk kadını da ışığa kavuşur³⁴.

³¹ Şükûfe Nihal Başar, “Atatürk ve Türk Kadını”, (Makale) İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını, 1961.

³² İslâm Ansiklopedisi, 10. Cüz. M.E.B., 1960.

³³ Cumhuriyetin 50. Yılında Maarifimiz, M.E.B., 1973.

³⁴ Zeynep Korkmaz, “Cumhuriyet Döneminde Türk Dili”, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.

1927'de genel nüfusumuz 13 milyon 648 bin 70 kişidir. Bunun % 51,9 u kadındır. Okuma yazma oranımız ise erkeklerin % 8,25 ine karşı, kadınların % 3,6 dır. Halkımızın % 89,2 si kara cahildir. Yine alfabemizin kabul edildiği 1928-1929 yılında Türkiye'de sadece 6895 ilkokul vardır. Atatürk'ün, kadınlığın eğitim konusunda, bu gerilikleri dikkate alarak yaptığı konuşmalarında dört esas üzerinde durduğu görülmektedir.³⁵

- 1) Kadın-erkek öğretim ve eğitimi eşit olmalıdır.
- 2) Kadının en önemli vazifesi analıktır.
- 3) Kadın toplum hayatının her yönünde yer almalıdır.
- 4) Kadın analık hizmetini ve toplumdaki görevini iyi yapabilmek için çok sağlam bilgilerle cihazlanmalı ve faziletli olmalıdır.

Bu temel ilkelerin işlerliği ile 1923'de ilkokullarımızda 63 bin kız öğrencimiz varken, 1970 de 2 milyonu bulmuştur. Orta okullarda aynı yıllarda rakamlar 1128 den 200 bine ulaşmıştır. Liselerimizde 1923'de sadece 166 olan kız öğrenci adedi 1970 de 64 bine yükselmiştir. Üniversiteye gelince, 1923'de 168 rakamı 1970 de 16 bine yükselmiştir.

İstanbul Üniversitesi'nde karma eğitimin başarısı çeşitli düzeydeki okulların artırılması, özellikle alfabenin değiştirilmesi, millet mekteplerindeki okuma seferberliğinin ciddiyetle yürütülmesi hareketleri Türk kadınının fikren değişmesine ve çeşitli mesleklere giren kadınlarımızın çoğalmasına ve dolayısıyla da Türk kadınının kendisine güveninin artmasına sebep olmuştur.

IV. Türk kadınının siyaset alanındaki eylemleri ve siyasi haklarının verilmesi:

İstiklâl Savaşı boyunca cephede döğüşen, cephe gerisinde sırtında cephane taşıyan Türk kadınının bu davranışları dışında memleketin kurtuluşu yolunda mitinglere katılmak, dernekler kurmak ve yabancı devletlerin dikkatlerini çekici bildiriler yayınlamak suretiyle yaptığı pek çok siyasi hareketler mevcuttur³⁶.

Türk kadınının, "Seçme ve seçilme hakkı" konusuna ilk defa teması, 1926 yılında Trabzon Türk Ocağı'nda Süreyya Hulusi adında bir hanımın verdiği konferansta konuya değinmesi ile başlar³⁷.

³⁵ Tezer Taşkiran, "Atatürk ve Kadın Eğitimi" (Konferans) Bkz. Nevin Korucuoğlu, "Türkiye'de Kadın Yılı Kongresi", Ayyıldız Matbaası, 1978.

³⁶ İnci Enginün, Müjgan Cunbur, Cahide Özdemir, "Milli Mücadele'de Türk Kadını", Ankara 1983.

³⁷ Gülgün Polat, "Atatürk ve Kadın Hakları", Ankara 1983.

1927 de İstanbul'da Kadınlar Birliği kendi tüzüğüne "Kadına siyasi haklar sağlamak için çalışılacağı" yolundaki maddeyi ekler. Bu yeni fikirler Büyük Millet Meclisi'nde tartışmalara bile sebep olur. Buna rağmen orada da ortam hazırlanmaktadır ve 20 Mart 1930 tarihinde çıkan "Belediye Kanunu" ile kadınlarımızın seçim konusuna fiilen katılması sağlanır.

Atatürk, seçim ve siyasi hayatta Türk kadınının yasal biçimde ilk adımını atmasını sağladıktan sonra manevi kızı Öğretmen Afet İnan'a (Sayın Prof. Dr. Afet İnan) Türk Ocağı'nda bir konferans veririr. Amacı Türk kadınına "daha büyük ve asıl hedefe" ulaştırmak için zemini hazırlamaktır.

1975 yılında, Türk Kadınları Kültür Derneği'nde bir konferansını dinlediğimiz eski İzmir Milletvekili Perihan Arıburun'dan bu konudaki bir anısını Türk kadınının hak ve statüsündeki gelişme ile çok ilgili bulduğumdan özet halinde sunmayı uygun buldum:

1934 yılında bir gün Çankaya Köşkü'nden kendisine ve annesi Makbule Eldeniz'e (Atatürk'ün hocası merhum Naci Eldeniz Paşa'nın eşi) telefon mesajı gelir. Belli bir günde Ankara Türk Ocağı'na gelmeleri istenir. O gün Ocak salonunda Ankara'nın bütün aydın kadınlarının biraraya getirildiğini görürler. Bu kapalı salon toplantısında seçkin konuşmacılar Türk kadınına da milletvekili seçilme hakkının verilmesini isteyen hararetli konuşmalar yaparlar. Sonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne kadar bir gösteri yürüyüşü yapılmasına karar verilir ve hemen uygulamaya geçilir.

Aydın bir kadın topluluğunun Meclis önünde yüksek sesle konuşmalarını çalışma odasında bulunan ve olayı hiç bilmiyen (!) Atatürk haber alır. Çevresindeki milletvekillerine "Bakin bakalım hanımlarımız ne istiyorlar? Bana da bilgi getirin" der. Gidip konuyu inceliyen mebusların telaşlı halleri karşısında Atatürk: "Arkadaşlar! Kadınlarımız Meclis'te görev isteginde haklıdır. Hemen kanun tasarısı için çalışmalara başlayınız" direktifini verir. Çalışmalar başlar, önce Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 10 ve 11. maddeleri değiştirilir. 5 Aralık 1934 de kabul edilen bu değişiklikle kadınlarımıza milletvekili olmak için seçme ve seçilme hakkı tanınır. İşte 50. yılını kutladığımız ve Türk kadınının Türk erkeği ile tam mânası ile eşit düzeye gelmesi sağlanmış olur. Olay, dünya çapında yankılar yaratır. Bir çok ileri ulusun kadını bundan örnek alma çabasına koyulur.

Yenilenen genel seçimlerden sonra 1 Mart 1935 tarihinde ilk kadın milletvekillerimiz Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kendilerine ayrılan yerlerine otururlar³⁸.

³⁸ Rauf İnan, "Tarihte, Köyde, Kentte Türk Kadını", T.T.K.'unda Konferans 5 Aralık 1980.

İlk kez bu görevi alan öncülerin Türk tarihinde özel bir değeri vardır. Onları isimleri ile hatırlamak vazifemizdir:

Mebrure Gönen (Afyon), Şekibe İnsal (Bursa), Huriye Öniz (Diyarbakır), Doktor Fatma Memik (Edirne), Nakiye Elgün (Erzurum), Fakihe Öymen (İstanbul), Ferruh Gürgüp (Kayseri), Bediz Morova (Konya), Mihre Bektaş (Malatya), Meliha Ulaş (Samsun), Fatma Naiman (Seyhan), Sabiha Görkay (Sivas), Seniha Hızal (Trabzon).

Kadınlarımız, o zamandan bu yana bir çok ülkelerden daha evvel sahip olduğu bu kutsal ve pek şerefli hakkını kifayyetle kullanmaktadır. Ancak, genel nüfus oramımızla ölçülmeyecek kadar az rakamlarla Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girilmiş olması, üzerinde durulacak üzücü bir olaydır. Meselâ, 1935 seçiminde 18 milletvekili hanımımız vardı. Bu rakamlar 1939 da 16, 1943 de 16, 1946 da 9, 1950 de 3, ondan sonraki dönemlerde de sıra ile 4, 8, 3, 8 dir. Kurucu Meclis'te 4, 1961 de 3, 1965 de 8, 1969 da 5, Danışma Meclisi'nde 4 ve nihayet 1983 seçiminde de 12. Böylece 1935 den beri parlamentomuza ancak 123 kadın parlamenter girmiş bulunmaktadır. Diğer taraftan seçime katılmada Türk kadını erkeğe nazaran çok daha ilgilidir. İstatistiklere göre, yapılan seçimlerde oy verme oranı erkeğe nazaran çok daha ilgilidir. İstatistiklere göre, yapılan seçimlerde oy verme oranı kadınlar lehinedir. Meselâ, 1954 seçiminde katılanların % 47, 84'ü erkek iken % 52,16 sı kadındır. 1963 de nisbetler yine hemen hemen aynı düzeydedir. Kadının seçim hakkı gibi, erkekle eşitlik davasında ve daha önemlisi de temel insan hakları arasında başta gelen bu hakkı, Türk kadınına bazı ileri Avrupa ülkelerinden hemen hemen yarım yüzyıl önce verilmiş olması çok önemli bir olaydır. Ancak, binlerce övgü ile karşıladığımız bu asil hakkın, yeteri kadar kullanılmaması ve dünya kamuoyuna tanıtılmaması bizim için üzücü bir keyfiyettir. Bunu gidermek için her Türk insanının elinden geleni yapması büyük bir millî vazife ve Atatürk emridir.

V. Aile hukuku ve evlilik müessesesi:

Türk âilesi ve âilede kadının hukuku konusu da Atatürk tarafından baştan itibaren ele alınmış bir mevzudur. 1925'de İnebolu'da halkla yaptığı konuşmada "Âilenin karı ve kocadan kurulduğunu, bu iki üyenin eşit şartlarla yuvalarını yürütmeleri gerektiği" inancını anlatır.

Atatürk, Türk vatandaşının, Türk âilesinin sosyal hakları ve birbirleriyle ilişkilerinin uygar ülkelerle bir düzeye getirilmesi gerekliliğine inanmaktadır. O zamana kadar islâm esaslarına dayanan ve tek hukuk

kaynağımız olan “Mecelle” nin yerine geçecek yeni “Türk Medenî Kanunu”nu hazırlatır ve kabul ettirir (17 Şubat 1926).

Yeni kanun çok kadınlı evliliği yasaklamak, Türk kadınına evinin tek kadını ve anası olmak, boşanmada eşitlik sağlamakdan başlayan bir çok medenî hakları da getirmiş olur.

VI. Türk kadınının sosyal yaşamında Atatürk Döneminin etkileri:

Atatürk, 21 Mart 1923 de Konyalı kadınlarımıza yaptığı ve daha önce aldığımız konuşmasında, kadınlarımızın geniş kitlesinin “Aslında sosyal hayatta erkekle beraber olduğu, eskiden beri savaş, tarım, geçim sahasında aynı hizada çalışıp uğraştığı”ni kabul etmekte, bundan sonraki safhada da daha büyük atılımlarıyla iş hayatında, ilim, sanat ve kültür hayatında tamamen erkekle ortak olmayı öngörmektedir.

Atatürk’ün, Türk İnkılâbı’nın planlanması ve uygulanmasında kadına özel bir güvencesi vardır. Meselâ, erkekleri uygar milletler kayafetine sokabilmek için özel bir kanun çıkartır (25 Kasım 1341 tarih ve 671 sayılı Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun).

Kadınlarımızın kıyafeti ile şahsen çok ilgilidir. Çevresindeki hanımları Batı modasına göre giyinmeyi teşvik etmekle yetinir. Erkeklerle olduğu gibi kadınlar için kıyafet konusunda bir yasa çıkarılmasına gereksinme duymaz. Soranlara der ki: “Kadınlarımız bu işi kendi kendilerine yapacaklardır”. Ve böyle olmuştur.

Atatürk’ün çocuğu olmamıştı, yetenekli bulduğu bazı memleket çocuklarını evlât edinmişti. Bunların iyi yetişmelerini, özellikle yeni Türk inkılâplarının tanıtılmasında vazife almalarına çok önem verirdi. Bunlardan “Afet” isimli manevî kızını üniversite kariyerinde yetiştiren ve bizlere bir “Prof. Dr. Afet İnan” hazırlayan kendisidir.

Yine manevî kızlarından Sabiha’ya “Gökçen” soyadını verdiği zaman o henüz bir öğrencidir ve havacılıkla ilgisi yoktur. 1935’de Türk Kuşu Teşkilâtı kurulduğu zaman Gökçen’i önce sivil havacılık sahasına yöneltir. Sabiha Gökçen kısa zaman sonra ilk Türk kızı olarak planörcü, paraşütçü ve sivil pilot brövelerini almıştır.

Sabiha Gökçen daha sonra Hava Kuvvetlerimizin pilotlarının yetiştirildiği Eskişehir Hava Okulu’nda eğitim ve öğretim görür. Tıpkı bir erkek hava subayının geçirdiği eğitim ve öğretimi başarıyla tamamlar*.

* Sabiha Gökçen’le aynı sınıfta eğitim görmek onuruna eriştiğim için, O’nun üstün niteliklerinin yakın şahidiyim.

Böylece dünyanın ilk kadın savaş pilotu Türkiye’de yetiştirilmiştir. Mezun olduktan sonra 1938 de Dersim Harekâtı’na da katılarak Askerî Hava Harekâtı’na katılan ilk kadının bir Türk kadını olması gibi haklı bir üne sahip olur³⁹.

Gençlik yıllarımızın en heyecanlı anları arasında, Keriman Halis isimli bir Türk kızının, Türk güzeli olarak katıldığı milletlerarası yarışmada “Dünya güzeli” seçilmesi olayı vardır. Bu basit gibi görülen hareketin arkasında yine Atatürk’ü görürüz. Keriman Halis’in Avrupa dönüşü, Simplon Expressi ile Türk hudutlarına girdiği zaman eline, kendisine “Ece Keriman Halis” diye hitabeden Atatürk’ün tebrik mesajı verildiğini ve sınırdan itibaren yapılan samimî ve içten karşılama törenlerini hatırlamaktayız. Atatürk’ün, mesajının bir bölümünde Türk kadınının güzelliği konusunda şunları söylediğini görüyoruz:

“... Şunu ilâve edeyim ki, Türk ırkının, dünyanın en güzel ırkı olduğunu tarihî olarak bildiğim için, Türk kızlarından birinin Dünya güzeli seçilmiş olmasını çok tabii buldum”

Yukarıda parça parça verdiğim kısa örneklerde Atatürk’ün bir tek amacı vardı: “Türk kadını değerlidir. Uygar düzeye yükselmiştir. Sosyal hayatta yetişmiştir. Ama onu dünya yanlış tanımaktadır. Türk kadınının başardığı bütün eylemlerde olduğu gibi bu yanlış tanıma keyfiyeti ile mücadelede de galip gelmek lâzımdır.

VII. Atatürk döneminin “Kadın Hakları” yönünden kazandırdıkları:

19 Mayıs 1919 dan ölümüne kadar Atatürk İnkılâbı ile gerçekleşen ve değişen Kadın Hakları, Türk kadınına yepyeni ve çok modern bir statü getirmiş bulunmaktadır. Bu dönemde başarılan işleri şöylece özetleyebiliriz:

1) İstanbul’da aydın kadınlarımız Millî Mücadeleyi desteklemek için savaşın başında mitinglerde erkeklerle beraber ve bazen yalnız olarak aktif görev almışlardır.

2) İstiklâl Savaşında, Cephe Harekâtında da geniş çapta ve fiilen silah kullanarak katılmışlar, döğüşmüşler, şehit ve gaziler arasında yer almışlardır. Bu suretle kadının savaşçılık gücü ve savaşın yürütmesinde etkisi bakımından 20. yüzyıl dünya kadınlarına, Türk kadını öncülük yapmıştır.

3) Sivas ve Erzurum Kongreleri safhasında kadın derneklerimiz de siyasî mücadeleye katılmışlardır. Böylece siyasî hayata fiilen girilmiş, bunu

³⁹ Sabiha Gökçen, “Atatürk’ün İzinde Bir Ömür Böyle Geçti”, Oktay Verel, Türk Hava Kurumu Yayını, 1982.

Belediye Seçimlerine katılma ve milletvekili seçme, seçilme safhası izlenmiştir.

4) İstanbul'da kızlarımız üniversitede erkeklerle beraber okuma eylemini kendileri başarmıştır. Bu hareketle kadınlarımızın eğitim ve öğretim olanakları artırılmıştır. Daha sonra Anayasa'da yapılan değişme ve kızlara da okuma zorunluğu getirilmesi ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılması gibi olaylar Türk kadınının uygar milletler düzeyinde eğitim ve öğretime ulaşmasını sağlamıştır.

5) Anadolu'da, kızlar için okullar ilk kez bu dönemde açılmaya başlanmıştır. Bundan sonra kızlarımızın meslek kadını olarak yetişme çabaları da artmıştır. Türk kadınına bütün iş ve meslekler kapılarını erkeklerle eşit koşullarla açmıştır.

6) Medenî Kanun çıkarılmış, kadın, erkek eşitliği sosyal ve hukuksal alanlarda bir hizaya getirilmiştir. Bu konuda da Atatürk Kadın İnkılâbı yalnız Doğu'ya değil, Batı ülkelerine de örnek olmuştur.

7) Kadınlarımızın giyim ve sosyal yaşama koşullarında hızlı değişmeler ve gelişmeler kaydedilmiştir.

8) "Kadın" konusunda yazarlarımız, düşünürlerimiz çoğaldığı gibi kadın yazarlarımızın da birdenbire arttığı görülür.

9) Bütün bu çeşitli gelişmeler "Türk anası"nın daha iyi yetişmesini ve bilgili hale gelmesini sağlamış, dolayısıyla yeni Türk kuşaklarının daha bilinçli, sıhhatli ve erdemli yetişmesine imkânlar doğmuştur.

Sonuç:

Atatürk, yalnız bir başkumandan, yalnız bir toplumun yapısını kökünden değiştiren ve onu çağdaşlaştıran bir inkılâpçı ve lider değildir. O aynı zamanda birçok konularda da özel felsefe ve görüş sahibi bir düşünürdür, bilimcidir.

Sizlere yazımın baş tarafında belirttiğim 1980 li yıllarda dünya milletlerinin bir araya geldiği Birleşmiş Milletler camiasında "Kadın Hakları ve Statüsü" adıyla tartışılan bazı esaslara bağlanıp, kuruluşa dahil devletler tarafından benimsenmesi ve yasalar haline getirilmesi lüzumu ilân edilen birçok meseleleri, Büyük Atatürk'ün ölümünden yıllar evvel ve daha doğrusu 19 Mayıs 1919'dan itibaren öngörmüş, konuşmuş, anlatmış, inandırmış ve en önemlilerini de Anayasa ve diğer kanunlarımızın bünyesine sokmuş olduğunu anlıyoruz.

Bugün, bu uğurda birçok ileri ülkelerde bile mücadeleler sürmekte, masraflar yapılmakta ve emekler harcanmaktadır. Bütün bunların taşıdığı

fikirleri, işlevleri ve doktrinleri bize hazır ve oluşmuş biçimde Atatürk'ün miras olarak bırakmış olduğunu görüyoruz.

Bunun böyle olmasından haklı olarak iftihar ediyoruz, gururlanıyoruz ve O'nu övüyoruz. Ama yaşadığımız bu dünyada çağdaşımız olan kaç insan bütün bunları bilebilmektedir?

Atatürk'ümüzün övülmeye ihtiyacı olmadığı tabiidir. Lâkin O'nun eserlerini aynen uygulamak ve bununla da kalmayıp dünyaya tanıtmak bizlerin borcudur ve temel vazifedir.

Çok gerilerden —kaderin sevki ile— başlayan Türk kadın hakları ve statüsü konusundaki inceleme ve çalışmalarında, dış gezilerimde, bu vazifeyi lâyıkıyla yaptığımızı, Türk kadınının sahip olduğu hakları ve onun uygarlık seviyesine yeterince dünyaya tanıtabildiğimize inanamıyorum. Aksine ise çok defa şahit olmak hayatımın en acı anlarıdır.

5 Aralık 1985'de "Türk Kadınına Siyasî Haklarının Verilmesi"nin bu yıl 50. Yıldönümüne ulaşmamız bizim için büyük bir şereftir ve nimettir. Bu olayı Türkiye'de kutlamak vazifemizdir. Ama bu büyük hadiseyi bütün dünyaya tanıtmak ise daha büyük vazifedir.

Önümüzde 1985 Temmuzunda Nairobi'de yapılacak olan "Birleşmiş Milletler Kadın için eşitlik, gelişme ve barış on yılı. Bu alanda yapılanların gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi Dünya Konferansı" fırsatını da iyi kullanalım. Ekseriya geç davranmalarımızı, formalite meseleleri yüzünden buralara en kuvvetli elemanlarımızla katılsak bile, toplantılarda almamız icap eden yeri alamamaktayız. (Maalesef 1975 de Meksika'da yapılan birinci konferansta da böyle olmuş, değerli temsilcilerimiz çok güç şartlarla varlıklarını kabul ettirebilmişlerdir)

1985 de Nairobi'de yapılacak İkinci Dünya Konferansını, daha evvel sözünü ettiğim ön çalışmalara, seminer ve konferanslara -mevcudiyetlerine çok inandığım- kadın aydınlarımızdan seçkin temsilcilerimizle ve zamanında katılmalıyız. Bütün bu çalışmalarda katılma işlerinin hükümet düzeyinde koordin edilmesi büyük bir ihtiyaçtır.

Milletlerarası bu gibi alanlar bizler için Atatürk'ün sesini, anlayışını ve yaptığı büyük inkılâbı duyurmak bakımından en olumlu şansları verecektir.

Eğer bu mümkün olursa ve bundan sonraki benzerleri de dediğim biçimde ele alınır ve takip edilir ve kuvvetli ekiplerle katılırsak, dünya milletlerinin bizi tanımamalarından doğduğu bir realite olan "büyük yalnızlığımız"dan sıyrılırız. Kıbrıs, Ermeni terörü, Avrupa'daki işçi

meseleleri ve milletlerarası ekonomik alandaki pek çok problemlerimiz kolayca çözülebilir.

Ben en içten duygularıyla bu tarzdaki davranışlarımızda, Büyük Atatürk'ün aziz ruhunun yine bize destek olacağına ve çok şâd olacağına inanıyorum.

ATATÜRK AND WOMEN'S RIGHTS

After giving a survey of the development of the concept of women's rights, the author focuses on women's rights in Turkish society giving particular emphasis to Atatürk's accomplishments in this field. It is argued that this wide-sweeping development played an important role in raising Turkish society to the level of contemporary civilized nations.